

Hõimurahvaste keelte ja kultuuride toetus 2021–2027

V hõimurahvaste programm

Sisukord

| | |
|---|---|
| Sissejuhatus | 2 |
| Eesmärgid ja toetamispõhimõtted | 2 |
| Meetmed | 3 |
| I meede. Teadus- ja arendustegevus | 3 |
| II meede. Kultuuri- ja haridustegevus | 3 |
| III meede. Tunnustamine | 4 |
| Juhtimine ja elluviimine | 5 |
| Juhtimise ja rahastamise põhimõtted | 5 |
| Rakendamine..... | 5 |
| Lisa. Seosed rahvusvaheliste ja riiklike strateegiliste dokumentidega | 6 |

Sissejuhatus

Siinse toetusmeetmega seatakse hõimurahvaste¹ keelte ja kultuuride toetamise põhimõtted aastateks 2021–2027 (edaspidi: *hõimurahvaste programm*). Eesmärk on hõimurahvaste keelte ja kultuuride kestmine ja areng. Selleks toetatakse hõimurahvaste keelte ja kultuuride arendamist teadus-, kultuuri- ja haridustegevuse kaudu ning soodustatakse hõimurahvaste omavahelisi kontakte ja koostööd. Soome-ugri keelesugulus on eestlaste rahvusliku identiteedi olulisemaid koostisosi. Eesti keele ja kultuuri ajaloo ja nüüdisarengu mõistmise üks olulisi komponente on soomeugrilisuse mõtestamine.

Hõimurahvaste keele ja kultuuri arengut toetavate tegevuste abil viiakse ellu kahe valdkondliku strateegia eesmärgid: „Eesti keele arengukava 2021–2035“ (eelnõu)² ja „Eesti teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukava 2021–2035“ (eelnõu)³. Keelevaldkonna arengukavast tulenevad sisulised eesmärgid ning teaduspoliitika annab valdkondliku teadus- ja arendustegevuse raamistiku. Hõimurahvaste keelte ja kultuuride toetusmeede ehk hõimurahvaste programm on kinnitatud HTMi keeleprogrammi 2021–2024 tegevuskavana. V hõimurahvaste programm on jätk „Hõimurahvaste programmile IV: riiklik abiprogramm Uurali (soome-ugri ja samojeedi) põlisrahvaste keelte ja kultuuride toetuseks (2015–2020)“.

Hõimurahvaste programmi abil aidatakse säilitada maailmakultuuri mitmekesisust ning eesti kultuuri omapära – kultuuriline mitmekesisus üks euroopalikke põhiväärtusi ning eesti kultuur kujutab endast vana soomeugrilise kultuuri sümbioosi euroopaliku kultuuriga. Kuna kultuur saab areneda ainult ühiskonnaliikmete omavahelises suhtluses, on eesti kultuuri jätkusuutlikkuse seisukohast oluline ka edaspidine suhtlus hõimurahvastega. Hõimurahvaste kultuure toetades kindlustatakse ka eestluse kultuurilist tagalat.

Hõimurahvaste programmi kehtestamise ja ajakohastamise eest vastutab Haridus- ja Teadusministeerium.

Eesmärgid ja toetamispõhimõtted

Eesmärk on toetada hõimurahvaste keelte ja kultuuride kestmist ning arengut. Programmis seatud toetamispõhimõtete järgi korraldatud tegevused aitavad tagada hõimurahvaste keelte ja kultuuride järjepidevust ja jätkusuutlikkust, laiendada keelte kasutusala, koguda, säilitada, uurida, elavdada ja vahendada kultuuripärandit ning edendada ja populariseerida teaduselu, soodustada rahvusvahelist koostööd.

Hõimurahvaste mõiste alla liigituvad käesolevas rahastamisinstrumendis järgmised soome-ugri rahvad: liivlased, vadjalased, lüüdid, isurid, ingerisoomlased, karjalased, vepslased, saamid, ersad, mokšad, marid, udmurdid, komid, handid ja mansid, ning samojeedi rahvad: neenetsid, eenetsid, nganassaanid ja sõlkupid.⁴

¹ **Hõimurahvad** – selles programmis soome-ugri (liivi, vadja, lüüdi, isuri, ingerisoomi, karjala, vepsa, saami, ersa, mokša, mari, udmurdi, komi, handi, mansi) ning samojeedi (neenetsi, eenetsi, nganassaanid ja sõlkupi) keelt ja kultuuri kandvad riigita rahvad.

² Eesti keele arengukava 2035, https://www.hm.ee/sites/default/files/eesti_keelesuguluse_arengukava_2021-2035_29.10.2020_riigikogusse.pdf

³ Eesti teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukava 2035, https://www.hm.ee/sites/default/files/1_taiesuguluse_arengukava_eelnou_29.10.2020_riigikogusse.pdf

⁴ S.o riigita hõimurahvad, mistõttu soomlasi ja ungarlasi siinse rahastusinstrumenti ei hõlma, sest neil on keele ja kultuuri hoidmiseks ja arendamiseks võimalik saada tuge oma riigilt.

Hõimurahvaste programmi eesmärgi saavutamist toetatakse **kolme meetme** kaudu:

- 1) keele ja kultuuri alane teadus- ja arendustegevus⁵,
- 2) kultuuri- ja haridustegevus,
- 3) oluliste tegevuste ja saavutuste tunnustamine.

Kõigis kolmes meetmes viiakse ellu tegevusi, mis toetavad hõimurahvaste keelte ja kultuuride arengut ning soodustavad rahvusvahelist koostööd nii hõimurahvaste esindajatega kui ka selle valdkonna uurijate ja kultuuriedendajatega kogu maailmas.

Tulemuste kättesaadavaks tegemine. Kõik meetmetest toetatavate tegevuste tulemused tuleb teha avalikkusele kättesaadavaks. See hõlmab mh väljaandeid, andmebaase, välitööde materjale ning teadusartikleid ja -andmeid⁶.

Programmi sihtrühm on hõimurahvaste keelte ja kultuuride kandjad, uurijad, õppijad, arendajad ja huvilised Eestis, hõimurahvaste asualadel Venemaal ja kogu maailmas.

Meetmed

I meede. Teadus- ja arendustegevus

Meetme kaudu toetatakse hõimurahvaste keeli, ajalugu ja kultuure uurivate erialade teadus- ja arendustegevust⁷. Seejuures on oluline nii rahvusvaheline kui valdkondadeülene koostöö. Meetme kaudu luuakse võimalusi noorteadlaste ja üliõpilaste kaasamiseks õppe- ja teadustöösse.

Meetme kaudu toetatakse tegevusi, millega panustatakse hõimurahvaste keelte ja kultuuride teaduslikku uurimisse ja arendamisse:

- hõimurahvaste keele- ja kultuuripärandi kogumine, säilitamine, uurimine ja vahendamine;
- hõimurahvaste päritolu kui ka teiste noorteadlaste ja välisüliõpilaste kaasamine projektidesse ja nende õpingud Eesti kõrgkoolides;
- koostöö rahvusvaheliste teadlasvõrgustike ja –projektidega;
- uute ja innovaatiliste lähenemiste, meetodite ning vahendite juurutamine teadustöös.

I meetme tegevusi toetatakse avatud taotlusvoorude ja sihtotstarbeliste toetuste kaudu. Taotluste hindamisel lähtutakse ennekõike projektitaotluste sisulisest tasemest ning vastavusest toetamispõhimõtetele.

II meede. Kultuuri- ja haridustegevus

Meetme kaudu toetatakse hõimurahvaste kultuurivahetuse ja hariduse edendamist, keelte kasutussfääri ja kaasaegse elukorralduse laiendamist, sh digivõimaluste kasutamist kultuurikorralduses ja emakeeleõppes, mis aitab kaasa hõimurahvaste eneseteadvuse kasvule.

Kultuurivahetus võimaldab luua ja hoida kultuurikontakte hõimurahvastega, aitab kaasa valdkonna ainekogumisele ning sellealasele teavitustööle, aitab kaasa

⁵ Keele ja kultuuri alane teadus- ja arendustegevus on TA-tegevus, mis tegeleb keele ja kultuuri kui uurimisobjektiga.

⁶ Uurimistöös kogutud delikaatsete andmete puhul kehtivad selleks ettenähtud piirangud.

⁷ Toetatakse teadus- ja arendustegevust hõimurahvaste keele, ajaloo ja kultuuriga seotud erialadel, nagu keeleteadus, folkloristika, keeletehnoloogia, ajalugu, arheoloogia, etnoloogia, museoloogia jmt.

kodanikuühiskonna⁸ kujunemisele hõimurahvaste aladel. Hõimurahvaste kultuuri- ja haridusprojektide meetme kaudu toetatakse:

- soome-ugri rahvaid tutvustavate kultuurisündmuste korraldamist, soome-ugri rahvaste kultuurielu edendavaid sündmusi ja projekte, kultuurivahetust ja koostööd;
- koolituste läbiviimist ja erialast enesetäiendamist Eestis ja hõimurahvaste asualadel;
- ilukirjanduslike ja kultuurialaste raamatute avaldamist hõimurahvaste keeltes;
- hõimurahvaste keeli ja kultuure tutvustavate materjalide koostamist ja avaldamist;
- hõimurahvaste omakeelsete õppematerjalide koostamist, keelekoolitusi ja e-keeleeõppe lahenduste välja töötamist;
- osalemist ühisekspeditsioonidel, välitöödel, konverentsidel.

II meetme tegevusi toetatakse avatud taotlusvoorude ja sihtotstarbeliste toetuste kaudu. Taotluste hindamisel lähtutakse ennekõike projektitaotluste sisulisest tasemest ning vastavusest toetamispõhimõtetele.

III meede. Tunnustamine

Meetmega tunnustatakse hõimurahvaste keelte ja kultuuride populariseerimist, uurimist, arendamist ja pärandi säilitamist ning hõimurahvaste olukorra teadvustamist rahvusvahelisel tasandil. Tunnustamise meede jaguneb kolmeks:

- **Ilmapuu auhinnaga** tunnustatakse hõimurahvaste esindajat, kelle tegevus on kohalikul tasandil tihedalt, tulemuslikult ja tänuväärselt seotud hõimurahva kultuurilise identiteedi ja püsijäämisega;
- **Rahvusteaduste auhinnaga** tunnustatakse hõimurahvaste rahvusteaduste (kirjandusteadus, keeleteadus, ajalugu, arheoloogia, etnoloogia, folkloristika) teadustööd (monograafia, kogumik või koguteos) mis tahes keeles ning mõnes hõimurahvaste keeles avaldatud teadustööd mis tahes erialal;
- **Kirjandusauhinnaga** tunnustatakse omariikluseta hõimurahvaste omakeelsete kirjandusteoste loomist.

III meetme tegevusi toetatakse auhinnakonkursside kaudu. Auhinnale esitatud tööde hindamisel lähtutakse nende sisulisest tasemest ning vastavusest toetamispõhimõtetele.

⁸ **Kodanikuühiskonda** on siinses kontekstis käsitatud kui riigist ja äriest suhteliselt sõltumatut ühiskonnasfääri, mille sees üksikisikud ja rühmad teevad koostööd selleks, et edendada oma huve ja väärtusi.

Juhtimine ja elluviimine

Juhtimise ja rahastamise põhimõtted

Hõimurahvaste programmis kokku lepitud tegevusi rahastab alates 1. jaanuarist 2021 Haridus- ja Teadusministeerium riigieelarvest keeleprogrammi kaudu. Programmi tegevusi korraldab ja viib ellu Haridus- ja Teadusministeeriumi kinnitatud rakendusüksus, kes juhindub oma töös siinses toetusmeetmes kirjeldatud hõimurahvaste keelte ja kultuuride toetamise põhimõtetest ning juhtkomisjoni ettepanekutest.

Hõimurahvaste programmi iga-aastane eelarve jaguneb järgnevalt:

- 1) haldamiskulud;
- 2) I, II ja III meetme tegevusteks ette nähtud toetused, mille täpsema omavahelise jaotuse kinnitab rakendusüksuse juht, arvestades programmi juhtkomisjoni vastavat ettepanekut.

Rakendamine

Programmis kokku lepitud tegevuste täitmist suunab vähemalt seitsmeliikmeline juhtkomisjon, mille koosseisu kinnitab rakendusüksuse juht kuni viieks aastaks. Juhtkomisjoni kuuluvad hõimurahvaste keelte ja kultuuride kestmist toetavad ning hõimurahvaste Eestis kohanemist ja lõimumist korraldavate ministeeriumide esindajad Haridus- ja Teadusministeeriumist, Kultuuriministeeriumist, Siseministeeriumist ja Välisministeeriumist ning programmi rakendusüksuse esindaja. Juhtkomisjon toetub toetusotsuste tegemisel sõltumatute valdkondlike ekspertide hinnangutele.

Juhtkomisjon:

- 1) kinnitab taotlusvoorude juhendid ja auhinnakonkursside statuudid;
- 2) valib ekspertide hinnangute alusel toetatavad projektid ja auhinnasaajad;
- 3) levitab teavet hõimurahvaste keelte ja kultuuride toetamise eesmärkide ja tulemuste kohta;
- 4) teeb ettepanekuid hõimurahvaste keelte ja kultuuride toetamise põhimõtete muutmiseks või arendamiseks.

Rakendusüksus:

- 1) korraldab avatud taotlusvoorud ja auhinnakonkursid;
- 2) kaasab taotluste hindamise valdkondlikud eksperdid;
- 3) vahendab sihtrühmadele ja avalikkusele teavet toetamispõhimõtete kohta.

Lisaks I ja II meetme avatud taotlusvoorude ning III meetme auhinnatoetuste kaudu projektide rahastamisele on rakendusüksusel juhtkomisjoni ettepanekutest lähtuvalt õigus algatada muid avatud taotlusvoore või anda sihtotstarbelist toetust, võimaldamaks osaleda rahvusvahelises koostöös või muude valdkonnale oluliste algatuste elluviimiseks.

V hõimurahvaste programmi eesmärkide täitmist hinnatakse toetusperioodi (2021–2027) keskel (2023–2024) ja lõpus (2027).

Lisa. Seosed rahvusvaheliste ja riiklike strateegiliste dokumentidega

Programmi eesmärkide sõnastamise lähtealuseks on rahvusvahelised ja riiklikud strateegilised dokumendid: ÜRO inimõiguste deklaratsioon, ÜRO põlisrahvaste õiguste deklaratsioon, Euroopa Nõukogu Parlamentaarse Assamblee Uurali põlisrahvaste keelte ja kultuuride olukorda kirjeldavad ülevaated ja soovitused, pikaajaline arengustrateegia „Eesti 2035“⁹, „Eesti keele arengukava 2021–2035“ (eelnõu), Kultuuriministeeriumi lõimumisprogramm 2020–2023¹⁰, „Kultuuri valdkondlik arengukava 2030“ (koostamisel), Eesti, Soome, Ungari ja Venemaaga sõlmitud kultuuri ja hariduse alased koostöölepingud, soome-ugri rahvaste maailmakongresside resolutsioonid ja viimase maailmakongressi sektsioonide soovitused.

Hõimurahvaste programmi seosed riiklike arengukavadega:

Pikaajaline arengustrateegia „Eesti 2035“ on keskseim riiklik strateegiadokument, millega määratletakse Eesti olulisemad valdkondi siduvad arenguvajadused ning seatakse Eesti pikaajalised strateegilised sihid. Ühiskonna sidususe tagamiseks on oluline, et kõik Eesti püsielanikud ja mujal elavad rahvuskaaslased tunneksid ühtekuuluvustunnet Eestiga ning kannaksid Eesti identiteeti, mille kõrval teadvustatakse ja austatakse eri rahvastikurühmade võimalust oma emakeelt ja kultuuri säilitada ning arendada.

„Eesti keele arengukava 2021–2035“ (eelnõu) üldeesmärk on tagada eesti keele elujõud ja toimimine esimese keelena kõigis eluvaldkondades, tagada igaühele õigus kasutada Eestis eesti keelt ning säilitada ja tugevdada eesti keele staatust, mainet ja eestikeelset kultuuriruumi ning väärtustada teiste keelte valdamist. Arengukavaga on seatud tegevussuunad keeleteaduse, sh hõimurahvaste keelte uurimise ja keeletaristu arendamiseks, võttes seejuures arvesse keele tehnoloogia võimalusi.

„Teadus- ja arendustegevuse, innovatsiooni ning ettevõtluse arengukavas 2021–2035“ (eelnõu) üldeesmärki täites suurendavad Eesti teadus, arendustegevus, innovatsioon ja ettevõtlus koostöös Eesti ühiskonna heaolu ja majanduse tootlikkust, pakkudes konkurentsivõimelisi ja kestlikke lahendusi Eesti ja maailma arenguvajadustele. Hõimurahvaste keelte ja kultuuride uurimine ja arendamine paigutatud arengukava teadussüsteemi suuna alla, mille ülesanne on tagada Eesti teaduse toimevõime.

„Kultuuri arengukava 2030“ (koostamisel) on suunatud mitmekesisust väärtustava ja kultuurilist enesemääratlemist võimaldava kultuuriruumi edendamisele, samuti kaasava ja osalema innustava kultuuriruumi loomisele.

„Rahvastiku ja sidusa ühiskonna arengukava 2021–2030“ (koostamisel)¹¹ üldeesmärk – Eesti on kestliku rahvastikuga, sidus ja kaasav ühiskond. Väärtustatakse keelelist ja kultuurilist mitmekesisust ning omakultuuri säilitamist ja arendamist. Eestit toetavad ja väärtustavad inimesed aitavad kujundada Eesti positiivset kuvandit maailmas, tutvustada kultuuri, edendada majandust ning rahvusvahelisi suhteid.

„Eesti välispoliitika arengukava 2030“¹² seab olulise tegevussuunana tugevdada Eesti rahvusvahelist mainet, toetudes riigi sellistele tugevustele, nagu e-riik, digitaalne identiteet ja

⁹ Pikaajaline arengustrateegia „Eesti 2035“;

https://www.riigikantselei.ee/sites/default/files/riigikantselei/strateegiaburoo/Eesti2035/riigi_pikaajaline_arengu_strateegia_eeesti_2035_eelnou_uldosa.pdf

¹⁰ Kultuuriministeeriumi lõimumisprogramm 2020–2023,

https://www.kul.ee/sites/kulminn/files/200123_programm2020_2023_loimumine_loplik.pdf

¹¹ Vt rahvastiku ja sidusa ühiskonna arengukava koostamist kajastavalt veebilehelt:

<https://www.siseministeerium.ee/et/rahvastiku-ja-sidusa-uhiskonna-arengukava-2021-2030>

¹² Eesti välispoliitika arengukava 2030,

https://vm.ee/sites/default/files/Estonia_for_UN/Rasmus/vpak_08.08.19_ak_marketa.pdf

e-teenused ning küberturvalisus, kultuurikoostöö ning haridus- ja teaduskoostöö ning rahvusvahelistumine. Tuuakse välja, et tähelepanu on vaja pöörata Eesti tutvustamisele Euroopa Liidus ja kolmandates riikides ning suurendada Eesti panust eri koostöövormides.